

398.8(477)(075.8)
С87

Л. Б. Стрюк, М. І. Стрюк, Ф. З. Яловий

ПІСЕННА ЕТНОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник
з народознавства

Київ
1994

ПІСНЯ ЯК ДЖЕРЕЛО НАРОДОЗНАВСТВА

Відомо, що вік писемності найдавніших культур сягає 5—6 тисяч років. Історія ж усної народної культури, народної творчості має далеко за 50—60-тисячний вік. Протягом багатьох тисячоліть кожний народ створював свою культуру, передаючи її здобутки наступним поколінням у формах, що піддавалися запам'ятовуванню.

Накопичувалися людські знання про себе та навколишню природу, відповідно вдосконалювалися і форми усної передачі цього досвіду. Допомогали людині у цьому процесі пізнання її уява і пам'ять.

Сьогодні не можна вважати себе освіченою людиною, не осягнувши значення найбільшого скарбу, створеного народом впродовж тисячоліть, — його усної історії, філософії, його надій і сподівань, виспіваних, вистражданих всіма поколіннями.

Народна пісня є невід'ємною частиною історії, соціального життя кожного народу. У пісні найповніше розкривається історична сутність народу, його характер і безсмертний творчий геній. «Поезія кожного народу перебуває у тісному співвідношенні з його історією: в поезії і в історії однаково вміщується таємнича психея народу, і тому його історія може пояснюватися поезією, а поезія історією», — зазначав В. Г. Белінський.¹ Отже, про народ судять, виходячи з його пісенної спадщини — основи духовної культури нації. Для кожного народу пісня була і лишається великим коштовним здобутком духовної діяльності багатьох поколінь. Пісенна поезія принесла для всесвітнього мистецтва самотність ліричного настрою, художні образи, філософські судження, поетичні форми, ритмічні засоби й багатство мелодій.

На думку О. Потебні, пісня така ж давня, як і мова, є продуктом колективної праці, витвором багатьох поколінь. З мови й пісні розвиваються першоелементи духовної культури, на їх ос-

¹ Див.: В. Г. Белинский. Полн. собр. соч. Т. 5. — М.: Изд-во АН СССР. 1954. — С. 328.

нові зростає національна література, музика, філософське сприйняття світу. Тому цивілізований народ оберігає рідну мову і пісню.¹ Відомий вчений і літератор Й. Гердер вважав, що пісня — це «материнська мова людського роду», через пісню пізнається народ.

У всіх слов'янських мовах збереглося слово «пісня» на означення «співочого» жанру, а це значить, що воно виникло ще у ранню епоху слов'янської єдності. Пісня тоді була тісно пов'язана як з трудовою діяльністю людей, так із їх віруваннями та обрядами. Про це маємо поодинокі згадки в арабських та візантійських письмових джерелах, де йдеться про слов'ян взагалі і русичів зокрема. Іноземці давно визнавали за слов'янами схильність до поезії, музики й співу, підкреслюючи це як природну рису їхнього характеру. «Цікаві матеріали про побутування українських пісень в російській культурі XVII—XVIII століття виявив сучасний дослідник О. В. Позднеев. Він ретельно опрацював архівні матеріали... і серед численних документів різного змісту і давності, в багатьох рукописних збірниках знайшов сотні українських пісень, вписаних туди кілька століть тому тогочасними аматорами пісні й літератури. ...Українські народні пісні... посідають у рукописних пісенниках досить чільне місце...»²

У своїй дисертації «Про народну поезію слов'янських племен» Й. Бодянянський писав: «Пісня — щоденник малоросіянина, до якого він заносить усе, що думає, почуває, робить. ...Описи у них, так би мовити, побіжні, епізодичні, при всьому дивовижно злагожені з природою. У них, звичайно, найрізкіші, характеристичні риси предмета схоплюються і більшою частиною використовуються лише для найточнішого, найсильнішого вираження душевних почуттів, які лавиною б'ють із глибини серця, і які ні на мить не холонуть від багатослів'я чи довжини періоду; навпаки, всюди порив пристрасті, стислість, твердість, лаконізм вислову, простодушність, природність, особлива ніжність і сила почуттів. Взагалі належить сказати, що ці образи, уподібнення і т. ін. у піснях південно-російських відзначаються всією природністю, невимушеністю, самобутністю, природною витонченістю і разуючою точністю».³

У статті «Як виникають народні пісні?» І. Я. Франко зазначав: «Народні пісні на протязі віків переходили ті самі шляхи, що й багато інших предметів сучасної науки. Довгі віки не звер-

¹ Детальніше див.: Потебня А. А. Эстетика и поэтика. — М., 1976.

² Нудьга Г. Українська пісня в світі. — К.: Музична Україна, 1989. — С. 10—11.

³ Український фольклор // Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 241.

талось на них жодної уваги, вчені відносились до них з погордою, як і взагалі до мови простого народу, до життя його, звичаїв і звичок, як ставились з погордою і до самого народу. Лише під кінець минулого століття під впливом народжуваного в літературі сентименталізму і звернення до природи, а також під впливом нових напрямків суспільних, історичних та філологічних наук кинулися в різних країнах до їх збирання.¹

Більш як півтора століття пройшло з часу появи першої фольклористичної праці Михайла Максимовича «Малороссийские песни» (Москва, 1827), в якій він зауважив, що українські пісні серед пісень слов'янських племен посідають одне з перших місць.

Пісенна творчість українського народу багата й різноманітна. Жоден із фольклорних жанрів не може порівнятися з піснею широтою охоплення життєвих явищ, відображення народного світосприйняття, народної моралі, педагогіки, етики та естетики народу України. Тому не випадково М. Добролюбов захоплено відзначав: «У народній поезії вилилась уся доля, весь справжній характер України, все коло життєвих насущних інтересів охоплюється в пісні, зливається з нею, і без неї саме життя стає неможливим».²

У пісні органічно поєднано напругу думки і настрою, виражену у слові й мелодії. Мелодія підвищує емоційну впливовість пісні на людину. На відміну від інших фольклорних жанрів виконання пісні не вимагає особливої ситуації, і спеціальної аудиторії: пісню можна співати тільки «для себе», вона може згуртовувати і великий колектив. Пісня — незмінний супутник народних звичаїв та обрядів, що охоплюють усі ланки громадського, родинного і суспільного життя. Пісня, як мова і звичай, складає основу менталітету українців, окреслює провідні ознаки їх психологічного укладу.

Без народної пісні, яка осягає дитячу свідомість, випробовує і розвиває голосові здібності, емоційну рухливість людини, закладає драматичні основи душі, а найголовніше дає почуття належності до рідного народу, його духовних скарбів, без цієї пісні нема не те що митця, а й просто людини».³

Рівень пісенної культури народу нерідко є вірним і яскравим показником його загального духовного розвитку. У всі часи пісня на Україні — органічна частка людського життя. «Пісні для

¹ Франко І. Вибрані статті про народну творчість. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — С. 51.

² Добролюбов М. О. Кобзар Тараса Шевченка. // Український фольклор. Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 197.

³ Детальніше див.: Нудьга І. А. Українська пісня в світі. — К.: Музична Україна, 1989. — С. 6—16, 485—505.

Малоросії — все: і поезія, і історія, і батьківська могила»,¹ — захоплено говорив М. В. Гоголь. — «Покажіть мені народ, у якого б було більше пісень. Наша Україна дзвенить піснями».² О. П. Довженко в статті «Народна пісня» зазначав: «Українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу».³

Для вияву поетичних здібностей народу, його вміння художньо мислити і засобами образного узагальнення передавати ставлення до дійсності найкраще пристосовані, на думку більшості дослідників, пісні. Своїм походженням і суттю своєю пісня є мистецтвом загальнонародним. І. Я. Франко говорив: «...Народний поет творить свою пісню з того матеріалу вражень та ідей, яким живе ціла маса його земляків... Його пісня є, отже, якимсь виразом думки, вражень та стремління цілої маси, і тільки таким чином вона стає здатна до сприйняття і засвоєння її масою».⁴ Відображаючи народну свідомість у специфічних формах, народна пісня збагачує свідомість, відстоюючи високі громадські та морально-етичні ідеали. Здатність входити в найінтимніші порухи душі й відгукуватися на значні події в людському житті — все це підносить пісенність над широким масивом української творчості.

Пісні — один з найпопулярніших жанрів народної поетичної творчості, який краще за інші жанри розкриває духовне обличчя простого народу — його гуманність, патріотизм, високі моральні ідеали, миролюбність, обдарованість, здатність на глибокі інтимні почуття, що в свою чергу робить ці твори значним внеском в національну культуру.

Пісня найкраще пристосована до вияву поетичних здібностей народу, його вміння художньо мислити і засобами образного узагальнення передавати ставлення до дійсності. Цей феномен народної пісні М. О. Добролюбов свого часу пояснював тим, що «...народ супроводжує співом всі урочисті випадки свого життя, всяке діло, всілякі веселощі й печалі... Пісня супроводжує селянина у всіх його громадських трудах; вона ж поруч з ним у родинному житті його».

В народній ліриці визначне місце посідають родинно-побутові пісні. В них відтворені майже всі важливі події та випадки з родинного життя людей. В цих піснях відображені почуття особи пов'язані з життям її в сім'ї, тій суспільній клітині, яка сповнена тими ж суперечностями, що і суспільство, але в мініатюрі. Про

¹ Гоголь М. В. Про малоросійські пісні. // Український фольклор / Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 231—232.

² Гоголь М. В. Петербурзькі записки 1836 року. // Український фольклор. / Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 237.

³ Довженко О. П. Народна пісня. // Там же, с. 249.

⁴ Франко І. Як виникають народні пісні. // Український фольклор. / Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 59.

це дуже влучно сказав відомий український поет Андрій Малишко: «...Без пісні не можна уявити духовного існування нашого народу.

Народження людини пов'язане з піснею, перше кохання дівчини і юнака, щастя кохання і гіркота розлуки — в пісні, думи батька і матері, які чекають сина з походу, — в пісні.

Вона народжується від невловимого руху людської думки і душі, як зелене листя саду чи перше проміння сонця, яке зігріває землю, і потім зростає, шириться, набирає барв і відтінків і супроводжує людину все життя.

Не існує народної пісні на загальну тему — вона завжди розкриває певну подію, пригоду, конфлікт, в ній живе людина з її настроями і думами».¹

«Пісня — це щось дане нам для збереження душі. Вона — код ества народу. Код, розшифровування якого веде до знання своїх глибинних витоків та високого смислу життя».²

Для кожного народу пісня була і лишається великим коштовним здобутком духовної діяльності багатьох поколінь.

Пісеннатворчість українського народу багата і різноманітна.

Один з найвидатніших славістів Ягич висловився так: «Українська пісня — це справжня поезія серця і почуття».

Президент Чехо-Словацької Академії наук Зденек Неедли теж сказав свою сердечну думку: «Не можна перерахувати всі мистецькі властивості української пісні, бо вони такі невичерпні, як життя народу, що п'є цілющу силу з матері-Землі. Це мистецтво глибоко народне тому, що з нього безпосередньо промовляє до нас своерідна чиста душа українського народу. Гарна ця душа. Таке ж і її мистецтво».³ Народна пісенність є особливою формою образного пізнання дійсності.⁴

Пісні — один з найважливіших елементів духовності, без якого втрачає сенс материнське й будь-яке інше виховання, затьмається або й зовсім зачинається вхід людини в мистецтво.

У піснях народ висловлює своє розуміння навколишньої дійсності, розкриває найістотніші зв'язки й закономірності життя. Пісня відображає погляди народу, його мораль і етику, возвеличує людину, поетизує її, показує у взаєминах з природою та суспільством.

¹ Українські письменники про літературу і мову. — К.: Радянська школа, 1961. — С. 431—432.

² Чубенко Є. Вічна, як білий світ. // Червоний гірник. — 1991, 3 квітня.

³ Цитую за Шумило М. Могутня і чарівна. // Українська мова і література в школі. — 1989. — № 8. — С. 9.

⁴ Див.: Дей О. І. Поетика української народної пісні. — К.: Наукова думка, 1978. — С. 13.

Про важливість фольклорних творів, їх народознавчий характер багато говорив В. Г. Белінський: «Поезія народу — це дзеркало, в якому відображається його життя з усіма характерними відтінками і родовими ознаками. Оскільки ж поезія є не що інше, як мислення образами, то поезія народу є ще і його свідомість».¹

Життєвий зміст, велика емоційна сила і виразність народно-поетичних образів зумовили важливе значення фольклорних творів у виховному процесі. Прэ етнопедагогічні аспекти народної словесності писав К. Д. Ушинський: «Яким невичерпним матеріалом є південноросійська народна поезія для розвитку, найвитонченішого розвитку найбагородніших і найніжніших почуттів у серці молодого покоління!»²

Про народну пісню як джерело знань про народ прекрасно сказав М. Т. Рильський рядками свого вірша «Пісні»:

«Коли пісні мого краю
Пливуть у рідних голосах,
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лугах.
В піснях — і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.
В піснях — дівоча світла туга,
І вільний помах косаря,
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря...»³

Перефразовуючи слова Бориса Харчука, наша пісня, як і мова, — з гомоном полів, лісів і морів отчої землі, мережана сходом і заходом сонця, гаптована сяйвом місяця, зірок і переткана кадиною, барвінком і вишневим цвітом — кожна її ниточка вимочена в Дунаї, криницях і струмках людської звитяги. Вона з голосу тура, мисливських сурем, скрипу дерев'яного рала, крику погонича, стогону вола в борозні, рокоту комбайна — вся з колосся, осмаленого війнами і праженою «мирною» радіацією. Вона з блиску козацької шаблі і весла невольницького човна, що чалить в бурях на тихі води — уся з шляхетного лицарства, щойому ніщо найстрашніші муки й тортури. Вона, як напнуті пару-

¹ Белінський В. Г. Полн. собр. соч. — М.: Изд-во АН СССР, 1953. — Т. 11. — С. 506—507.

² Ушинський К. Д. Твори в шести томах. — К.: Радянська школа, 1954. — Т. 2. — С. 136.

³ Рильський М. Пісні. // Українська радянська поезія. Хрестоматійний збірник. — К.: Дніпро, 1978. — С. 79.

си волі, зіткані з останнього поклику воїнів і борців повстань, революцій, битв за волю, честь і незалежність — вся змочена удовиною сльозою, повіта дівочою тугою на ясирних та окупантських торгах і просолена зійками голодного конання. Вона з полум'я очей, відчайдушною усмішки, рішучого вихору з-під каблука — вся спрямована в стрімкий лет, щоб наша доля нас не цуралась. Вона з першого радісного щебету немовлят і тяжких похоронних плачів — вся з весен і морозу, так часто палена спекою, бита градом і дощем, але завжди повна осіннього досягання. Вона з потаємного шепоту і зітхань закоханих у станціях метро, під незугарною аркою урбаністики, на ажурних мостах, на простих кладках, звичайних перелазах, у парках і дібровах — уся з хмільного чарзілля, настоящего на серці. Вона із земних глибин і з небесних висот — уся з могуті інтелекту й кричі моралі. Вона з колискової молодой матері над первістком — уся з шелесту дерева життя й пізнання зі старого в новий світ. Вона вся з тучі й грому, як з води і з роси, — така українська пісня...»¹

Усна народна творчість протягом тисячоліть була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду народу, втіленням народної мудрості, народного світогляду, народних ідеалів. У фольклорі знайшли відображення не лише естетичні й етнічні ідеали народу, а й його історія, філософія, психологія, дидактика — тобто все, чим він жив, що хотів передати наступним поколінням. Навіть норми звичаєвого права, неписані закони фіксувалися в усній формі, запам'ятовувалися вибраними громадою людьми і за потреби відтворювалися у незмінному вигляді.

Людина завжди прагнула до створення оптимальної системи передачі досвіду — життєвого та естетичного — від старшого покоління до молодшого. Такою системою стала усна народна творчість, у якій втілювалися історія «роду-племіні», знання людини про себе і навколишнє середовище — і все це не лише у формі констатації, а в узагальнюючих художніх образах, що виступали як згустки громадської думки, як її символи. Потреба фіксувати життєві спостереження у пам'яті спонукала до створення певних стереотипів мовлення, досконалих художніх форм, фольклорних жанрів. Дослідники одностайно сходяться у тому, що фольклор є мистецтвом пам'яті. Відомий фольклорист С. В. Мишанич зазначав, що необхідність глибокого вивчення української пісенності зумовлюється багатьма важливими причинами. Насамперед, це величезне значення народної пісні у суспільному і естетичному житті українців. Народна пісня чи не найяскравіша за усі види фольклору, здатна передавати специфіку художнього мислення

¹ Харчук Б. Слово і час. // Прапор. — 1988. — № 10. — С. 147—163.

своїх творців і носіїв. Пісня супроводжує все свідоме життя людини — від колиски до гробової дошки. Вона й донині перебуває в стані активного побутування, отже, підтримує формування національної самосвідомості українців. І в наш час пісня залишається одним із невичерпних джерел національної культури.¹

Народна пісня своїм походженням сягає в глибину століть. Людина уважно придивлялась до оточуючої природи, напружено вдивлялась у себе і за допомогою мовних засобів художньої уяви та фантазії, а також, перебираючи струни свого серця, свій настрій, свої емоції, запліднені думкою, виливала у надзвичайної краси і віртуозності мелодії.

В українській народній пісні, як ні в якому іншому жанрі, відбилася історична пам'ять народу про його побут, звичаї, почуття, переживання, настрої, про все те, що він любить і ненавидить, про все те, до чого прагне людина у своєму житті. І як би комусь не хотілося, щоб підростаюче покоління не знало, хто вони й чіх батьків діти, як би комусь не хотілося знехтувати наші родовідні традиції, відчужити людину від природи, сприяти розплідненню моральної бездуховності й жорстокості, пісні українського народу — це могутня протидіюча сила, яка своїм змістом і образною формою пробуджує у людині людину.

Яке ж це диво дивне — народна пісня! І яку владну силу таїть вона в собі! Минають віки, змінюються суспільні устрої, потрясають світ нищівні війни і голодомори, на зміну одним поколінням приходять інші — і у кожного свої смаки, свої уподобання. А народна пісня залишається, через усі злигодні й поневіряння проносить вона свій первісний чар, свою невянучу молодість.

І все так же у Царграді на риночку регоче над своїми ворогами Байда молодецький, і все попереду Дорошенко веде своє військо, військо запорізьке хорошенько, і за славним Морозенком вся Україна плаче, і шоліта — на морі хвиля, при долині роса, стороною дощик іде, і за гаєм зелененьким бере вдова льон дрібненький, і досі ніяк не вгамується той шум, що вчинив комар, який на мусі оженився, і досі два півники молотять свій горох і танцює риба з раком, а петрушка з пастернаком...

Пісня — це голос душі народу, поетичний вияв його пращелюбною і співучою вдачі, образне втілення його історії, моралі, мрій і прагнень. Вона така ж нездоланна й безсмертна, як і той народ, що її створив. Зароджувалась вона у праці і в забавах, у календарних обрядах та ритуальних діях наших далеких предків. Була вона з козаками і в звияжних походах, і в турецькому по-

¹ Мишанич С. В. Усна народна творчість. // Культура і побут населення України: Навчальний посібник для вузів. — К.: Либідь. 1991. — С. 171.

лові, і на жалібних тризнах, ночувала при чумацьких вогнищах під високими зорями, тамувала біль розлуки і заглушала брязкіт кайданів на сибірській каторзі, долинала зовом отчого дому до емігрантів у заокеанській чужині.

Коли українська земля була розділена штучними кордонами, а підневільний народ стогнав у чужинських ярмах, пісня ставала голосом непокори, кличем до борні, світочем віри й надії. Коли російські монархи й сталінські сатрапи намагалися нівелювати всіх в «єдиной, неделимой», позбавити народи їхньої самобутності, а запопадливі прислужники-яничари поспішали зректися і роду, і рідного слова, пісня берегла золоту нить пам'яті, була і букварем, і академією. Вона як мати-берегиня стояла на сторожі тих заповідних джерел, що нині живлять наше національне відродження.¹

Останнім часом усе наполегливіше звучать голоси на захист ідеї про необхідність гуманізації суспільства, а це, безперечно, спрямовує погляди мільйонів людей до своєї історії, словесності, культури. Відродження набутків минулого відчувається у зростаючому захопленні народною медициною, вивченні традиційних форм побуту, способів землеробства, а також виготовлення одягу і навіть вживання їжі. У світі йде могутня хвиля повернення до природи. Настав час повернутися до замулених криниць народної духовності. Останнім часом вивчення народної поетичної творчості, основ етнографії набуває великої ваги. Проблема народознавства починає все більше і більше цікавити суспільство, бо йдеться про виховання юної зміни, про моральне здоров'я майбутніх поколінь. У школах починають читатися факультативи з українського фольклору, етнографії та народознавства. У ряді шкіл України створено Малі академії Народних мистецтв, які прилучають учнів до духовних надбань предків. Серед них — Гнідинська і Броварські № 3 і № 7 на Київщині, Стецівська на Звенигородщині, Русівська, Підвисоцька, Зібранівська, Краснолівська на Івано-Франківщині, Крупівська, Сваридевичевська на Рівенщині. Свої мистецькі здобутки вони продемонстрували на Республіканській установчій конференції Малих академій.²

¹ Див.: Добрянський А. Скарбниця мудрості й краси. // Чи я в лузі не калина була. — К.: 1991. — С. 5—6.

² Детальніше про роботу академії див.: Складанний І. П. Наша школа, доброти коліско... /Будні і свята Малої академії народних мистецтв ім. П. П. Чубинського. // Українська мова і література в школі. — 1989. — № 6. — С. 40—52.

Полішук В. Т. Нелегко це — жити в неспокої. // Українська мова і література в школі. — 1990. — № 1. — С. 27—28.

Вілозерська Л. М. Думці не заснути, любові не згаснути. /З досвіду роботи Малої академії народних мистецтв. // Українська мова і література в школі. — 1990. — № 1. — С. 29—34.

Свого часу академік В. І. Вернадський, перший президент Академії наук УРСР, настійно радив увести соціальні дисципліни з українознавства у вищій школі та відповідних предметів у середній; відомий український композитор К. Г. Стеценко переконливо доводив працівникам освіти, що красу як вічну правду життя для розвитку в дітях художнього почуття ми повинні черпати у великій скарбниці української народної творчості.

Саме в умовах демократизації та гуманізації загальноосвітньої школи зародилась і визріла ідея широкого використання в навчально-виховному процесі духовних і культурних цінностей українського народу, передусім національного народознавства.

Проблема використання народознавства в навчально-виховному процесі національної школи привернула до себе увагу численних педагогів-науковців, методистів, учителів. Ця ж проблема викликала у нас дослідницький інтерес і лягла в основу даного посібника, що на нашу думку, зможе озброїти вчителів-словесників та студентів-філологів необхідним матеріалом для проведення уроків з народознавства. Вони повинні стати своєрідним бальзамом «який сьогодні так необхідно прикладати до ран духовних».¹ Уроки народознавства відкривають перед дітьми дивовижний світ, дивовижний своєю красою і духовною насиченістю світ народної пісні, казки, легенди, незглибимий світ почувань і дум наших далеких пращурів, допомагають встановити своєрідний діалог з ними...

Такі уроки з давніми і сучасними традиціями, обрядами, звичаями нашого народу, навчають збирати і шанувати перлини усної народної творчості, а головне — вони збагачують душу і серце високими думками і глибокими почуттями вірності батьківській хаті, маминій пісні, рідній землі, Батьківщині.

Народознавство є ефективним педагогічним засобом усебічного розвитку особистості та засвоєння нею культурної спадщини українського народу. В основу шкільного (поки що факультативного курсу) народознавства покладені методологічна, культурологічна та соціологічна концепції, що ґрунтуються на таких положеннях: культура українського народу склалася історично і має самобутні національні особливості, водночас є частиною європейської та світової культури; вона включає в себе систему матеріальних та духовних цінностей, обрядів, звичаїв і традицій, які мають середовище побутування; народознавство покликане сприяти пробудженню, піднесенню національної свідомості й культурного генофонду України серед усіх слов'янських і неслов'янських народів.

¹ Складаний І. П. Наша школа, доброти колисько... // Українська мова і література в школі. — 1989. — № 6. — С. 49.

Останнім часом з'явилося немало книг нових і перевиданих, які покликані стати на допомогу вчителю-словеснику у викладанні курсу «Народознавство». Це такі книги: Булашев Г. Український народ. — К.: Довіра, 1992; Ворона О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис; К.: Оберіг, 1991; Грушевський М. Як жив український народ. — К.: Веселка, 1992; Кондратюк А. І. З вишневого саду: Науково-художні оповідання. — К.: Молодь, 1991; Крип'якевич І. П. Історія України. — Львів: Світ, 1990; Китчів Р. Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». — К.: Наукова думка, 1990; Культура і побут населення України. Навчальний посібник. — К.: Либідь, 1991; Неживий О. І., Ужченко В. Д. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови. — К.: Освіта, 1993; Огієнко І. Українська культура. Репринтне відтворення видання 1918 року. — К.: Абрис, 1991; Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології, К.: 1993; ряд книг Василя Скуратівського та багатьох інших. Але в них автори намагаються обійти визначення поняття народознавство, довідкова література дає тлумачення цього поняття дуже поверхово, методичні посібники та програми з народознавства теж не дають йому чіткого визначення, що створює певні труднощі перед вчителем-словесником у поясненні цього терміна учням. На нашу думку, народознавство — це наука про сукупність усіх знань про народ, його побут, звичаї, промисли, особливості світосприйняття, мораль, етику, педагогіку, естетику, мистецтво, ідеологію, політику, взаємостосунки з іншими народами та багато іншого, що дають вичерпне уявлення про народ як етнічну одиницю.

«Пісенна етнологія» — це складова частина загального народознавства.

Вивчаючи народну словесність, досліджуючи пісенну творчість українського народу, Ф. М. Колесса зазначав: «Поетичні твори, заковані в віршову форму, визначаються великою консервативністю; вони врастають сильніше в місцевий ґрунт та найдовше зберігають архаїчні (старовинні) ознаки у змісті й вислові».¹ Ми дотримуємось цієї ж думки, тому і обрали пісенну творчість українського народу як предмет дослідження у народознавчому плані.

Георгій Булашев у своїй книзі «Український народ» писав: «Жоден народ не пам'ятає початку своїм казкам і пісням. Так споконвіку ведеться, що переповідаються вони усно з роду в рід, з покоління в покоління, як священний заповіт старовини. Пісня

¹ Ф. Колесса. Українська усна словесність. — Едмонтон: Канадський інститут Українських Студій. Альбертський Університет, 1983. — С. 19.

завжди співається не для самої лиш розваги, а й для того, щоб її, як переказ, молоде покоління перейняло і завчило, а потім переказало своїм нащадкам, — співається... старим людям на слухання, а молодим — для пам'яті...»¹

Наш сучасник Олександр Правдюк влучно зазначив: «Народна пісня — це образна пам'ять про значні події в житті народу. Причому, не лише в історичному, громадському, політичному, а й особистому».² Отже, про народ судять, виходячи з його пісенної спадщини — основи духовної культури нації. Для кожного народу пісня була й лишається великим коштовним здобутком духовної діяльності багатьох поколінь. Рівень пісенної культури нерідко є вірним і яскравим показником загального духовного розвитку народу.

¹ Булашев Георгій. Український народ. — К.: Довіра, 1992. — С. 25—26.

² Олександр Правдюк. Пісенний літопис народу. // Розцвітай, наш край. — К.: Музична Україна, 1987. — С. 5.